

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מו, תשנ"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עוד על "עדלידע" והבאים עמה

ברשימתו "מסע העדלידע" (לשונו לעם מד [תשנ"ג], ב, עמ' 51-61) יוצא דן אלמגור למסע פורימי ארוך בעקבות העד-לא-ידע. בתוך כך הוא מציין, כי בשנת תרצ"ב הוצעו שמות רבים (למעלה משלוש מאות) לקרנבל הפורים התל-אביבי, עד שבסופו של דבר "לאחר ישוב-דעת ארוך וקשה" הניח את דעתה של ועדת השיפוט השם **עדלידע**, שהוצע על ידי י"ד ברקוביץ (על ניקוד הצורה הופקד המדקדק אברהם אברונין). בהסתמך על קודמיו (בעיקר א"ז בן-ישי ודניאל פרסקי) ממשיך אלמגור, כי השם **עדלידע** - משתיתו בשלוש שפות: הביטוי "עַד דְּלָא יָדַע" (הניקוד השגוי של **ידע** - במקור) מן הארמית, היוונית תרמה את הסיומת (**יאדה** [=ידע] כמו ב**אולימפיאדה** ורעותיה), "והעברית קלטה את הצירוף כמקשה אחת" כדרכם של שמות חתומי -יָדַע, כמו אֶלְיָדַע, הַזְיָדַע ועוד.

בעניין זה צריך להעיר שקביעת הצורה **עַדְלִידַע**, ראשית צמיחתה בהגייה האשכנזית המקובלת כפי שהייתה בפייהם של הוגי המילה והמופקדים על ניקודה, תוך התאמתה להגייה הספרדית של העברית המתחדשת. שלוש המילים המרכיבות את הצירוף הזה מקורן בהיגד התלמודי, הנקרה במסכת מגילה (ז ע"ב): "מיחייב איניש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". לפנינו משפט ארמי מובהק (למעט, כמובן, ארבע התיבות האחרונות), שתרגומו: מחויב אדם להשתכר בפורים עד שלא יָדַע [להבחין] בין "ארור המן" ל"ברוך מרדכי", והגיתו בפי בני תימן: "מִיחֵיִיב אִינִישׁ לְבַסְמִי בְּפוּרְיָא עַד דְּלָא יָדַע בֵּין אַרּוּר הַמֵּן לְבָרוּךְ מַרְדִּכִּי".

נקדים ונציין, כי ההגייה המשתקפת מן הניקוד הזה היא הנוהגת בפייהם של בני תימן (צנעא וסביבותיה), והמתאשרת מניקוד התלמוד העשוי על פי מסורתם של יהודי תימן, שעשה את הכול יפה בעטו תלמיד-חכמים מובהק, הר"י עמר נע"ג (ומלומדים וחוקרים כהר"י קאפח, פרופ' שלמה מורג ואחרים אמרו על ניקוד זה שיר שבחה והלל).

על פי תוכן המשפט והקשרו, העולים גם מתוך הניקוד, יוצא אפוא, שהצורה הארמית **יָדַע** היא צורת עתיד, שכן אדם מחויב לעשות משהו [=להתבסס], עד שלא **יָדַע** [להבחין] בין... לבין...; כלומר, לפנינו צורה מן

השורש יד"ע בבניין פֿעל הארמי ובעתיד נסתר (במקרה דנן בתחילית יו"ד [כנראה בשל נטיעותה של הצורה בתוך ביטוי], ולא למ"ד או נו"ן, תחיליות הנוהגות בדרך כלל בארמית הבבלית בגוף שלישי עתיד), וניקודה הוא יִדְע, בדגש מבליע בדל"ת, כדרכם של פועלי פ"י הנוטים בארמית על דרך פ"י. וראה, למשל, בחוברתו של מ' בר-אשר, שאף בה נקד: "...עד דלא יִדְע..."¹. נראה לנו, שהגייה זו של יִדְע בחריקות היו"ד באה לה למסורת תימן (נוסף להבחנה שבין צורת העבר הארמית יִדְע [=יִדְע] ובין צורת העתיד יִדְע [=יִדְע]) גם בשל היקרותו של ההיגד בתרגומים הארמיים - ושלטתם של בני תימן בתרגומים אלה (אונקלוס, יונתן לנביאים ותרגום שלוש מגילות) היא מן המפורסמות. ובכן, הצירוף **עד לא ידע** נמצא משמש שלוש פעמים בתרגום יונתן לספר ישעיה (ז, טו-טז; ח, ד), והגייתו בפי בני תימן: **עַד לָא יִדְע** (אמנם בפנים של מהדורת שפרבר: ² יִדְע/יִדְע, אך במנגנון החילופים הובאה הצורה יִדְע בשלושת האזכורים [על פי כ"י לונדון 139, OR. 1474]). גם בתרגום קהלת (י, יד) נמצאה תבנית כמעט זהה בצורתה ובניקודה לזו שבתלמוד: "עַד דְּלָא יִנְדַּע" (כך בכתב-יד תימניים של שלוש מגילות, ובדומה במהדורת שפרבר: "עַד דִּי לָא יִנְדַּע"). הנה כי כן נראה שהגיית התימנים בקריאת ההיגד התלמודי **עַד דְּלָא יִדְע** - ביו"ד חרוקה - הושפעה מהגיית הצירוף הכמעט זהה, המצוי, כאמור, בתרגום יונתן ובתרגום קהלת.

הקריאה השגורה של מילה זו בפי הלומדים בישיבות, המושפעת מדרך ההגייה האשכנזית, היא **יִדְע** - והיא שבאה לידי ביטוי באותו צירוף שהפך למילה אחת - **עדלידע**. ניקוד זה - יִדְע - מופיע אף במהדורת התלמוד המנוקדת של הרב עדין שטיינזלץ במקום הנזכר במסכת מגילה. גם אם ירצה אדם לפרנסה כצורת הבינוני הארמית ספק בעינינו אם לכך מתכוונים הלומדים ההוגים את המילה במרוצת לימודם, ונראה לנו יותר שהגייתם עולה להם מהשגרת מילת **יִדְע** העברית בלא שים לב אל דקדוקה וצורתה הארמית. מכל מקום אנו סבורים שניסוח המשפט בלשון עתיד, כעולה ממסורת בני תימן, הוא המכוון יותר.

ועתה, כיוון שבא משפט זה לידינו נוסף ונעיר על צורות לשון וקווי לשון מעולים שהוא מקפל בתוכו, המעידים-מגידיים על חשיבותה וחין ערכה של מסורת הגיית הארמית הבבלית בפייהם של התימנים. להלן נדון בקצירת האומר בשלוש צורות נוספות שבמשפט זה.

מִיחִיב - לפנינו צורת אֶתְפֿעֿל (בנשילת תי"ו הבניין) ולא צורת בינוני פעול של בניין פֿעֿל. כידוע מקיימים התימנים בארמית הבבלית דגש חזק בפ"א הפועל

בבניין אַתפֿעל, כאשר יש הידמות תייו הבניין לפי הפועל, גם כאשר פי הפועל עיצור גרוני (דוגמאות נוספות: **מִינְצִי**, **אַינְטֶר** ועוד, וכבר העמידו על כך ש' מורג והבאים אחריו פעמים הרבה³). סמי מכאן את הצורה העממית **מְחִיב/מְחִיב** (כפועל יוצא) הנוהגת בפייהם של בני ישיבות (בתלמודו של שטיינזלץ ננקדה הצורה כִּיאות: **מִיחִיב**).

לַבְסוּמִי - זו צורת מקור של בניין אַתפֿעל, אשר בכתבתה באה וייו לפני ל' הפועל וייו"ד אחריה. במסורת קריאתם של התימנים (בני צנעא ומרכז תימן) מקוימת כאן הדו־תנועה aw. תופעה זו מצויה גם בכתב־יד תימניים מן המאה ה־טז, בספר הלכות פסוקות ובקטעי גניזה⁴. ויש מבני תימן ההוגים **לַאבְסוּמִי**, אף שאין אל"ף הבניין מצויה ברובם של עדי הנוסח, וכך, **לַאבְסוּמִי**, מופיעה המילה בדיבור המתחיל ברש"י על אתר.

פוֹרְיָא - ניקוד זה, המשמש בפייהם של התימנים, מצוי גם במילון של יסטרוב (ערך "פוֹרְיָא") ובתרגום הארמי למגילת אסתר (כגון ט, כח-כט). לפנינו שם מיוחד, שעל פי הגייתם של התימנים מקוֹם בו דיפתונג ay מצעי. דא עקא, ההגייה העממית של בני הישיבות ואחרים היא **פוֹרְיָא** (וכך ננקד אצל שטיינזלץ בתלמודו), ומשמעה של זו בארמית: 'מיטה' (!). נמצא שההוגים כן מקיימים שלא מדעת משמע שונה: מחויב אדם להתבסס במיטה ...

העולה מדברינו, שהגיית ההיגד התלמודי המפורסם הזה בפי הלומדים והדוברים רצופה כולה שבשתות שנתאזרחו וקנו בו שביתה. לא באנו כאן אלא להודיע ברבים טיבה של הגיית בני תימן בהיגד זה, שלא נשתבש בפייהם, וממנו תלמד על קריאתם בתלמוד הבבלי כולו.

הערות

1. מ' בר־אשר, לוחות נטייה והערות דקדוק של הארמית הבבלית, ירושלים תשכ"ח, עמ' 5.
2. א' שפרבר, כתבי הקודש בארמית על יסוד כתבי יד וספרים עתיקים, ב-ד, לידן תשי"ט-תשכ"ח.
3. ראה ש' מורג, ארמית במסורת תימן, ירושלים תשמ"ח, עמ' 152.
4. ראה מורג, שם, עמ' 110.